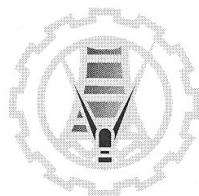


ZAŁOŻENIE FOLWARCZNE CIESZOWA

MONOGRAFIA
SPOTKANIE Z ZABYTKIEM NR 4 (II) 2008



Wydawnictwo
Wydziału Budownictwa
Politechniki Śląskiej
Gliwice

Redaktor Naczelny: prof. dr hab. inż. Stanisław MAJEWSKI

Redaktor Techniczny: mgr inż. Marcelina OLECHOWSKA

Sekretarz Monografii: dr inż. Antonina ŻABA

Adres Redakcji:

Redakcja monografii SPOTKANIE Z ZABYTKIEM
Wydział Budownictwa Politechniki Śląskiej
44-100 GLIWICE, ul. Akademicka 5
Tel. + 48 032 237 21 42

Monografia udostępniona jest na stronie
<http://www.katbud.rb.polsl.pl/szz>

Recenzenci monografii SPOTKANIE Z ZABYTKIEM 4(II) 2008:

ARCHITEKTURA

dr hab. inż. arch. Agata ZACHARIASZ – Politechnika Krakowska
dr hab. inż. arch. Teresa BARDZIŃSKA-BONENBERG – prof. nzw. w Politechnice
Poznańskiej

BUDOWNICTWO

- fizyka budowli

dr hab. inż. Andrzej DYLLA – prof. nzw. w Uniwersytecie Techniczno-
Przyrodniczym w Bydgoszczy

- geotechnika

dr hab. inż. Wojciech PUŁA – prof. nzw. w Politechnice Wrocławskiej

- konstrukcje

dr hab. inż. Jarosław MIRSKI – prof. nzw. w Politechnice Świętokrzyskiej

- korozja biologiczna

prof. dr hab. inż. Wojciech SKOWROŃSKI – Uniwersytet Przyrodniczy we Wro-
cławiu

INŻYNIERIA SANITARNA

dr hab. inż. Jerzy PRYWER – prof. nzw. w Politechnice Łódzkiej

OPIEKA NAD ZABYTKAMI

prof. przew. kwal. II Bogumiła ROUBA – Uniwersytet MK w Toruniu

Projekt okładki Antonina ŻABA
Wykorzystano zdjęcie Hanny i Patrycjusza SALOMONÓW

Oprawa i druk:
UKiP J&D Gębka
44-100 Gliwice, ul. Pszczyńska 44
Nakład: 200 egzemplarzy

Krzysztof M. ROSTAŃSKI¹

Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Politechnika Śląska, Gliwice

KOMPOZYCJA ZIELENI FOLWARKU W CIESZOWEJ. UWARUNKOWANIA PRZESTRZENNE

Streszczenie. Artykuł przedstawia analizę wartości zieleni zastanej na terenie folwarku w Cieszowej w woj. śląskim. Oceniono jej wartość przyrodniczą i kompozycyjną. Układ kompozycyjny i stan jego zachowania analizowany jest w porównaniu do przykładowych innych obiektów o podobnym charakterze z tego rejonu - w Przyszowicach, Leszczynach i Promnicach. Drzewa tu rosnące sadzono około 120, 90, 50, 20 lat temu i w ciągu ostatnich kilku lat. W dobrym stanie są drzewa najmłodsze. Większość starszych jest w złym stanie, ale są po zabiegach pielęgnacyjnych. Starsze nasadzenia i część nowych nawiązują do dawnej funkcji obiektu. Podano wnioski, na jakie należy zwrócić uwagę przy dalszych pracach nad rewaloryzacją obiektu.

Słowa kluczowe: folwark, zieleń, kompozycja, rewaloryzacja.

COMPOSITION OF THE GREEN ELEMENTS OF THE CIESZOWA GRANGE. SPATIAL CONDITIONS

Abstract. The article is presenting analysis of the green elements on the area of Cieszowa grange in Silesia. There was assessed its natural and composition valour. The composition was compared to similar in Przyszowice, Leszczyny and Promnice. Trees growing there are about 120, 90, 50, 20 years old and of recent plantation. Healthy are the youngest. Most of old are of worse conditions, but with proper treatment undertaken. Old greenery and a part of new correspond with historical grange function. There were given suggestions for area reconstruction.

Keywords: grange, green elements, composition, reconstruction.

1. Wprowadzenie

Dalsza rewaloryzacja folwarku w Cieszowej winna określić formę zieleni na jego terenie. Folwark, jako obiekt o znaczeniu głównie użytkowym, nigdy nie miał rozwiniętej kompozycji zieleni. Wyróżniają się tu dwa rzędy drzew. Z drzew najstarszych - wzdłuż ulicy oraz z kasztanowców i topól osłaniających budynek dworski i czworaki od strony głównego dziedzińca

¹ Dr inż. arch., Wydział Architektury, Politechnika Śląska, 44-100 Gliwice, Akademicka 7, tel.: 032 237 23 58, e-mail: krzysztof.rostanski@polsl.pl



Krzysztof M. ROSTAŃSKI

gospodarczego. Młode nasadzenia, już po ustaniu jego historycznej funkcji jako obiektu gospodarczego, mają na celu ozdobienie terenu. Konieczne jest podjęcie decyzji co do roli zieleni w układzie wynikającym z nowej funkcji.

2. Metody

Teren opracowania stanowi obszar dawnego folwarku, który jest obecnie podzielony pomiędzy dwie funkcje. Funkcja gospodarcza jest realizowana na głównym dziedzińcu i w budynkach gospodarczych wokół niego. Druga część, przylegająca do drogi, ma pełnić rolę ośrodka kultury. Analizy drzew prowadzono w oparciu o inwentaryzację, a w tym pomiary pierśnicy (obwód na wysokości 130 cm ponad poziomem terenu), szerokości korony, wysokości drzewa i jego stanu zdrowotnego. Dla żywopłotu, w kolumnie średnicy korony, podano iloczyn szerokości i długości. Gatunki określono w stanie bezlistnym [Rostański i Rostański 2003]. Stan zdrowotny określono korzystając z prac [Siewniak (-); Chachulski 2000; Lenard i Wolski 2005]. Na podstawie pierśnic obliczono przeciętną średnicę drzewa. Korzystając z tabel Longina Majdeckiego określono przybliżony wiek drzew. Dane te zweryfikowano korzystając z pracy Cezarego Pacyniaka [1992]. Układ kompozycyjny założenia porównano z wybranymi przykładami podobnych obiektów z własnych obserwacji.

3. Wzrost przyrodniczy zieleni zastanej

Inwentaryzację przeprowadzono w listopadzie 2008 roku. Wykazała ona istnienie ciekawych, ze względu na wiek, okazów drzew. W składzie gatunkowym starszych nasadzeń brak gatunków o szczególnych walorach.

FOLWARK CIESZOWA. Inwentaryzacja zieleni 11.2008 r. CIESZOWA GRANGE. Greenery inventory 11.2008						
Lp.	Gatunek, nazwa polska i łacińska	Pierśnica	Średnica korony	Wysokość	Przybliżony wiek	Uwagi Comments
No.	Species, Polish and Latin name	DBH [cm]	Crown diameter [m]	Height [m]	Years	
a	b	c	d	e	f	g
1.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	45	6	9	50	rana od pioruna
2.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	46	6	8	50	dziupla

Tabela 1. cz. 1/5



a	b	c	d	e	f	g
3.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	46	7	8	50	rana od pioruna
4.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	50	6	8	55	dziupla
5.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	52	8	8	55	dziupla
6.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	38	5	8	45	rana od pioruna, pojedyncze suche gałęzie
7.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	35	5	8	45	wypróchnienie pnia, rana od pioruna
8.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	35	5	8	45	rana od pioruna, pojedyncze suche gałęzie
9.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	62	6	9	65	rana od pioruna, pojedyncze suche gałęzie
10.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	60	9	9	65	rana od pioruna
11.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	82	10	14	45	zrosnięte trzy drze- wa, rana od pioruna, pojedyncze suche gałęzie
12.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	50	6	8	55	rana od pioruna
13.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	55	10	12	60	wypróchnienie pnia, rana od piorun
14.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	67	10	12	70	wypróchnienie pnia, rana od piorun
15.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	80	10	12	90	wypróchnienie pnia, rana od piorun
16.	Topola holenderska <i>Populus x canadensis</i> 'Marilandica'	65	12	15	40	liczny susz
17.	Topola holenderska <i>Populus x canadensis</i> 'Marilandica'	38	7	10	25	liczny susz, po- chylone
18.	Topola holenderska <i>Populus x canadensis</i> 'Marilandica'	55	10	15	35	liczny susz, wy- próchnienie pnia, jemioła
19.	Topola holenderska <i>Populus x canadensis</i> 'Marilandica'	50	8	8	30	liczny susz, po- chylone
20.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	13	2	5	15	

Tabela 1. cz. 2/5

a	b	c	d	e	f	g
21.	Brzoza brodawkowata <i>Betula pendula</i>	15	3	6	40	
22.	Brzoza brodawkowata <i>Betula pendula</i>	13	3	6	40	
23.	Brzoza brodawkowata <i>Betula pendula</i>	18	3	6	45	
24.	Ligustr pospolity <i>Ligustrum vulgare</i>		0,3 x 30	0,4	4	
25.	Żywotnik zachodni <i>Thuja occidentalis</i>	2	0,5	1,8	5	
26.	Żywotnik zachodni <i>Thuja occidentalis</i>	1	0,5	1,5	4	
27.	Jałowiec skalny <i>Juniperus scopulorum</i> 'Skyrocket'	2	0,5	2	5	
28.	Jałowiec skalny <i>Juniperus scopulorum</i> 'Skyrocket'	2	0,5	2	5	
29.	Jałowiec skalny <i>Juniperus scopulorum</i> 'Skyrocket'	2	0,5	2	5	
30.	Daglezja zielona <i>Pseudotsuga menziesii</i>	2	1	1,9	6	
31.	Klon pospolity <i>Acer platanoides</i>	11	4	6	15	
32.	Świerk pospolity <i>Picea abies</i>	7	2	3,5	10	
33.	Świerk pospolity <i>Picea abies</i>	5	1,5	3	10	
34.	Świerk pospolity <i>Picea abies</i>	7	2	4	10	
35.	Świerk pospolity <i>Picea abies</i>	7	2	4	10	
36.	Świerk pospolity <i>Picea abies</i>	6	2	3,5	10	
37.	Świerk pospolity <i>Picea abies</i>	4	1,5	2,5	5	
38.	Świerk pospolity <i>Picea abies</i>	2	1	2	4	
39.	Klon pospolity <i>Acer platanoides</i>	77	5	10	120	ogłowiony, rozła- many i próchniejący pień
40.	Robinia biała <i>Robinia pseudoacacia</i>	57	10	15	60	
41.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	1,8	3	

Tabela 1. cz. 3/5

a	b	c	d	e	f	g
42.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	88	10	14	90	pojedyncze suche gałęzie
43.	Lipa szerokolistna <i>Tilia platyphyllos</i>	72	6	12	50	po redukcji korony, próchniejący pień
44.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,5	1,8	3	
45.	Grab pospolity <i>Carpinus betulus</i>	97	12	18	130	dwa zrosnięte pnie, dziupła
46.	Jesion wyniosły <i>Fraxinus excelsior</i>	59	12	16	100	po redukcji korony
47.	Magnolia <i>Magnolia sp.</i>	2	1,2	2	4	
48.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	2	3	
49.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	2	3	
50.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	2	3	
51.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	2	3	
52.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	2	3	
53.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	2	3	
54.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	2	3	
55.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	2	3	
56.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus x carnea</i>	2	0,8	2	3	
57.	Cis pospolity <i>Taxus baccata</i>	-	0,8	1,2	4	w typie 'Aurea De- cora'
58.	Cis pospolity <i>Taxus baccata</i>	-	0,8	1,2	4	w typie 'Aurea De- cora'
59.	Cis pospolity <i>Taxus baccata</i>	-	0,8	1,2	4	w typie 'Aurea De- cora'
60.	Orzech włoski <i>Juglans regia</i>	31,29	8	6	40	po redukcji korony
61.	Zywotnik zachodni <i>Thuja occidentalis</i>	-	0,5	1,5	4	
62.	Grusza pospolita <i>Pyrus communis</i>	79	6	7	120	wyróchnienia pnia i konarów, po reduk- cji korony
63.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	13	3	6	25	

Tabela 1. cz. 4/5



a	b	c	d	e	f	g
64.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	11	3	6	25	
65.	Modrzew pospolity <i>Larix decidua</i>	23	5	12	25	
66.	Modrzew pospolity <i>Larix decidua</i>	16	4	10	15	
67.	Ligustr pospolity <i>Ligustrum vulgare</i>		0,3 x 35	0,5	4	
68.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	65	9	12	70	po redukcji korony
69.	Kasztanowiec biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	81	6	10	90	po silnej redukcji korony, próchnie- jąca rana pnia

Tabela 1. cz. 5/5

Tablica 1. Zestawienie drzew zastanych na terenie opracowania, K. M. Rostański.

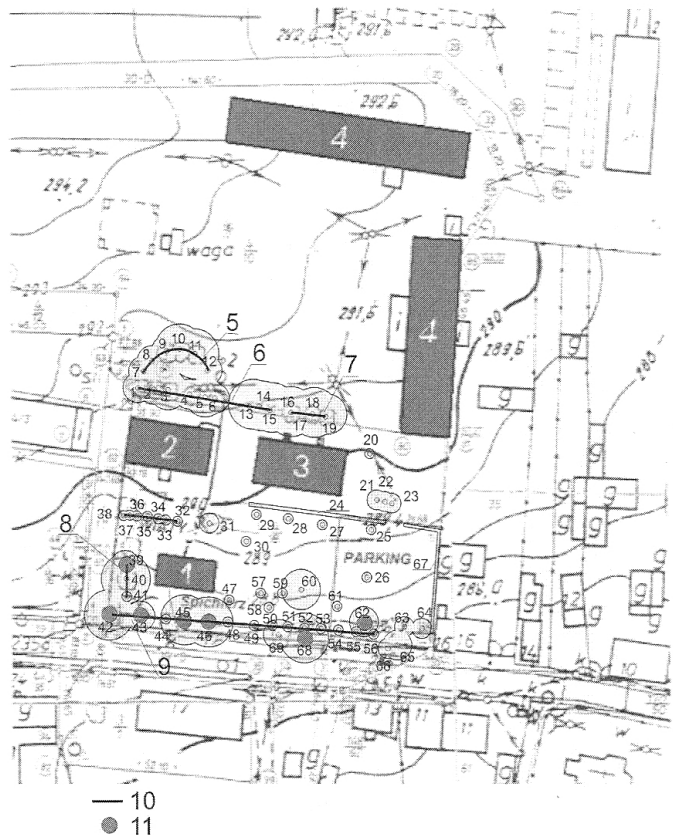
Tab. 1. List of the trees existing on area concerned, K. M. Rostański.

Drzewa najstarsze są w złym stanie. Usunięto im znaczną część koron ze względu na duży posusz. Wyjątkiem jest tu najstarsze drzewo - grab około 130-letni, który jest w dobrym stanie i nie wymaga działań konserwatorskich. Wyjątkowo wiele drzew ma rany od piorunów.

4. Waler kompozycyjny zieleni zastanej

Układ kompozycyjny drzew jest charakterystyczny dla założeń gospodarskich. Od strony ulicy istnieją pozostałości dawnego, różnogatunkowego rzędu drzew. Przybliżony ich wiek oscyluje pomiędzy 130 a 70 lat. W jego pobliżu, od strony północno-zachodniej zlokalizowany jest spichlerz - najstarszy budynek. Od jego zachodniej strony, czyli od strony podjazdu do głównego dziedzińca gospodarczego, widać pozostałości kolejnego rzędu drzew. Drzewa tu rosnące zostały albo już usunięte, albo są w bardzo złym stanie zdrowotnym. Dotyczy to zwłaszcza około 120-letniego klonu pospolitego skazanego już na usunięcie. Na północ od spichlerza zlokalizowany jest budynek, który dawniej był zamieszkiwany przez właściciela majątku. Forma budynku, zbliżona do formy sąsiednich czworaków, sugeruje, że musiała to być siedziba tymczasowa. Budynek ten oddzielał od głównego dziedzińca gospodarczego szpaler kasztanowców. Drzewa te mają nieco ponad 50 lat. Tuż za nimi znajduje się studnia. Posadzono przy niej łukiem również kasztanowce. Można przypuszczać, że otaczały one miejsce pojenia zwierząt gospodarskich, dając im cień i zapewniając ochronę wody przed

przegrzewaniem się latem. Miejsce to znajduje się niemal na szczycie wzniesienia, więc przypuszczalnie nie mógł tu istnieć naturalny staw. Przedłużeniem szpaleru kasztanowców jest rząd topoli kanadyjskich, posadzonych tu przynajmniej dwadzieścia lat później. Stanowią parawan pomiędzy budynkiem czworaków a wspomnianym dziedzińcem.

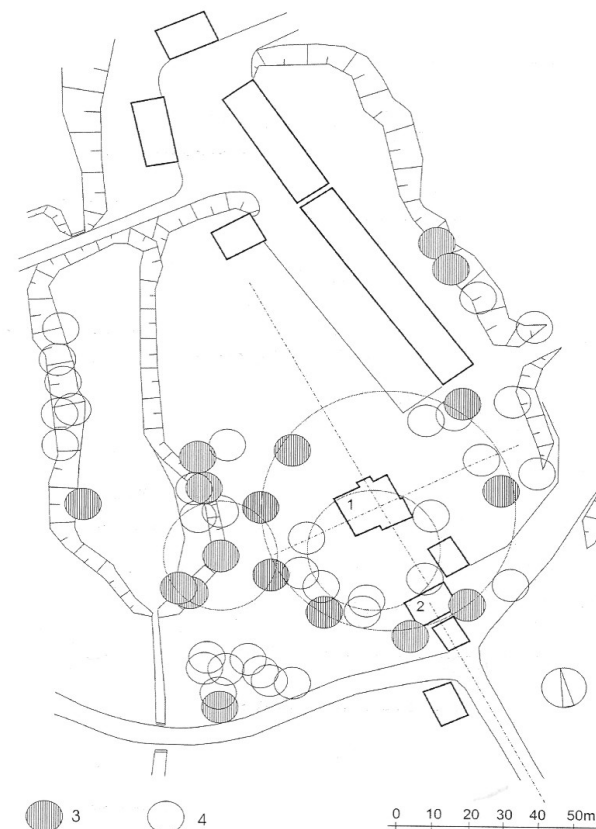


Rys. 1. Cieszowa, folwark - rzut obiektu: 1 - spichlerz, 2 - dom właściciela, 3 - czworaki, 4 - budynki gospodarcze, 5 - łuk z kasztanowców, 6 - rząd kasztanowców, 7 - rząd topoli, 8 i 9 - rzędy najstarszych drzew, 10 - linie drzew, 11 - najstarsze drzewa, K. M. Rostański.

Fig. 1. Cieszowa, grange - plan: 1 - granary, 2 - owner house, 3 - farm living quarters, 4 - farm buildings, 5 - bow of horse chestnut, 6 - row of horse chestnut, 7 - row of poplars, 8 and 9 - rows of the oldest trees, 10 - rows of trees, 11 - the oldest trees, K. M. Rostański.



Obecnie dosadzono wzdłuż ulicy rząd czerwonych kasztanowców. Na terenie pomiędzy spichlerzem a czworakami urządzono plac zabaw, sadząc tu w równych, a jednocześnie dużych odstępach iglaki (świerki pospolite, jałowce skalne i żywotniki zachodnie – patrz rys. 1). Teren ten pełnił wcześniej rolę sadu i ogrodu warzywnego, o czym świadczy stary orzech i grusza. Pomiedzy spichlerzem a domem właściciela istnieje rząd stosunkowo młodych świerków.

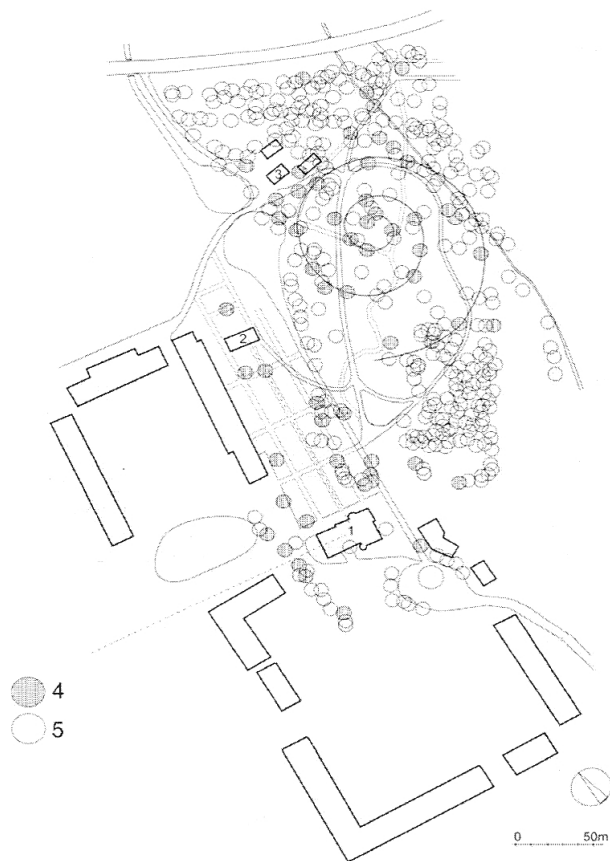


Rys. 2. Leszczyny - dwór: 1 - dwór murowany, 2 - nie zachowany dwór drewniany, 3 - zachowane drzewa z początku XIX w., 4 - zachowane drzewa z końca XIX w., K. M. Rostański.

Fig. 2. Leszczyny - manor: 1 - brick manor, 2 - non existing wooden manor, 3 - existing trees from the beginning of XIX cent., 4 - existing trees from the end of XIX cent., K. M. Rostański.

5. Zabudowania gospodarskie w pobliżu wybranych założeń dworskich

W Leszczynach istnieje zachowany dwór z budynkami gospodarskimi obok [Rostański 1995]. Najstarsze drzewa sadzono tu w formie kręgu, przesłaniającego częściowo widok z dworu na budynki gospodarskie. W części dziedzińca pomiędzy tymi budynkami istniał ogród warzywny i sad.



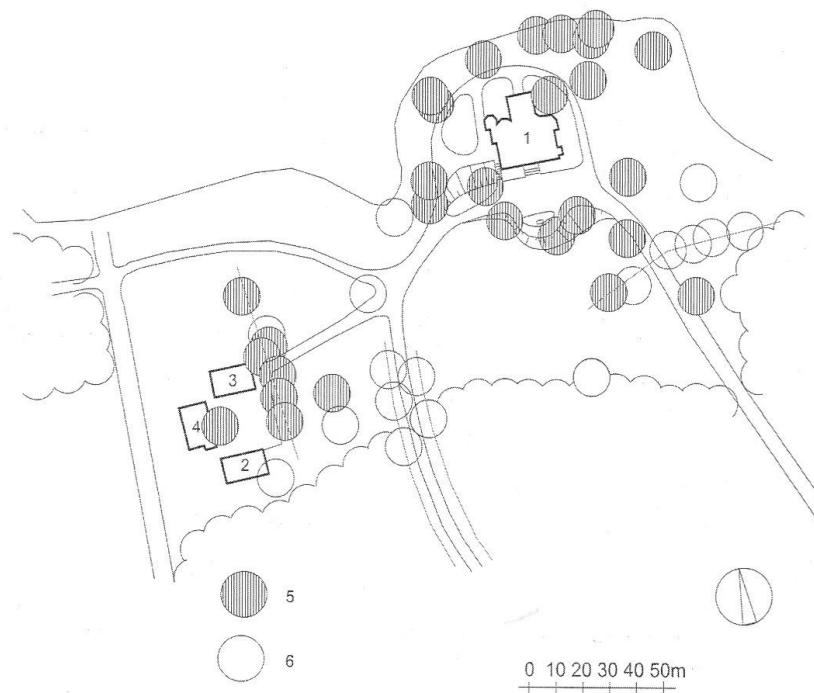
Rys. 3. Przyszowice - stan z końca XIX w.; 1 - zamek przebudowany w 1890, 2 - oranżeria, 3 - młyn, 4 - zachowane drzewa z okresu do 1890, 5 - zachowane drzewa z okresu po 1890, K. M. Rostański.

Fig. 3. Przyszowice - state from the end of XIX cent.; 1 - castle rebuilt in 1890, 2 - orangery, 3 - water-mill, 4 - existing trees from period before 1890, 5 - existing trees from period after 1890, K. M. Rostański.



Pomiędzy zamkiem w Przyszowicach a zabudowaniami gospodarczymi widać wyraźny rząd drzew [Rostański 1996]. Niektóre z drzew pozostały jeszcze w pobliżu miejsca po zasypianym stawie na zachód od zamku. Staw na południe od zamku jest wciąż otoczony drzewami.

Zieleń wokół zameczku myśliwskiego w Promnicach była kształtowana naturalistycznie w okresie tuż po jego zbudowaniu [Rostański 1998]. Nieco później zaczęto dosadzać tu drzewa ozdobne. Od początku jednak istniał parawan z drzew oddzielający optycznie zameczek od stajni, stodoły i leśniczówki. Nieco później powstał również szpaler z drzew stanowiący przesłonę dojazdu od strony południowo-wschodniej i przypuszczalną lokalizację miejsca gromadzenia drewna na okolicznościowe ogniska.



Rys. 4. Promnice; 1 - zameczek myśliwski z lat 1861-1868, 2 - stodoła, 3 - stajnia, 4 - leśniczówka, 5 - drzewa sprzed 1880 r., 6 - drzewa z końca XIX w., K. M. Rostański.

Fig. 4. Promnice; 1 - Huntian Castle from 1861-1868, 2 - stable, 3 - barn, 4 - forester's lodge, 5 - trees from period before 1880, 6 - trees from the end of XIX cent., K. M. Rostański.

6. Wnioski dotyczące dalszego kształtowania zieleni na terenie folwarku

Drzewa najstarsze, ale równocześnie chore, które utraciły na trwałe walory estetyczne, należy raczej usunąć. Ponieważ funkcje spichlerza i dawnego budynku właściciela mają pełnić podobne funkcje należy rozważyć możliwość usunięcia linii świerków pomiędzy nimi. Należałoby jeszcze raz rozplanować nasadzenia na terenie obecnego placu zabaw.



Fot. 1. Cieszowa – spichlerz, K. M. Rostański.

Photo 1. Cieszowa – granary, K. M. Rostański.

Warto zastanowić się nad zwiększeniem liczby drzew i krzewów kwitnących lub owocowych, które nawiązywałyby do formy dawnego ogrodu. Orzech i grusza to bardzo wartościowe zachowane elementy. Warto również rozważyć możliwość założenia tu rabatu z warzyw ozdobnych. Wartościowy jest pomysł posadzenia wzdłuż ulicy kasztanowców czerwonych, odpornych na atak szrotówka. Nawiązują one do szpalerów charakterystycznych, dawnych elementów zieleni tu zastanej. Grupa brzoź przy czworakach może być bardzo wartościowym elementem kompozycji. Zachowanie żywopłotu z ligustru należy uzależnić od docelowego zagospodarowania terenu. Matę przykrywającą skarpe od strony ulicy należy obsadzić płóćnymi krzewami i po zwarcie krzewów możliwie szybko usunąć. Docelowe



zagospodarowanie musi uwzględnić korektę estetyczną parkanu oddzielającego główny dziedziniec gospodarczy. W obecnym stanie obniża on walory estetyczne terenu. W trakcie prac budowlanych konieczne jest zminimalizowanie ewentualnej ingerencji w systemy korzeniowe drzew.

Bibliografia

- CHACHULSKI Z. 2000. *Chirurgia i pielęgnacja drzew*. Józefów-Michalin: Legraf.
- LENARD E., WOLSKI K. 2005. *Pielęgnacja drzew i krzewów ozdobnych*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, ISBN 83-89189-64-X.
- MAJDECKI L. (-). *Tabela określania wieku drzew wg pierśnicy*. Warszawa: maszynopis.
- MAJDECKI L. 1993. *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, ISBN 83-01-10825-8.
- PACYNIAK C. 1992. *Najstarsze drzewa w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo PTTK „Kraj”, ISBN 83-7005-199-5.
- ROSTAŃSKI K., ROSTAŃSKI K. M. 2003. *Drzewa i krzewy, atlas i klucz*. Krzeszowice: Kubajak, ISBN 83-87971-56-1.
- ROSTAŃSKI K. M. 1995. *Projekt koncepcyjny renowacji parku przy Dworze w Leszczynach, wraz z analizami konserwatorskimi i inwentaryzacją szczegółową zieleni*. Katowice: Pracownia Hortus, maszynopis.
- ROSTAŃSKI K. M. 1996. *Studium konserwatorsko-urbanistyczne i koncepcja rewaloryzacji zabytkowego parku krajobrazowego w Przyszowicach*. Katowice: Pracownia Hortus, maszynopis.
- ROSTAŃSKI K. M. 1998. *Rewaloryzacja otoczenia zameczku myśliwskiego w Promnicach - konflikt tradycji miejsca i współczesnych potrzeb*. W: *Ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego w Polsce*. Warszawa: SGGW, ss. 179-184, ISBN 87-660-56-6.
- SIEWNIAK M. (-). *Pielęgnowanie drzew ozdobnych*. Kluczbork: Międzynarodowe Towarzystwo Uprawy i Ochrony Drzew.

Recenzent: dr hab. inż. arch. Agata ZACHARIASZ, Politechnika Kłakowska